

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Ткачук Олена Василівна

УДК 281.96 (477) “1917/1921”

**УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕРКОВНО-ПРАВОСЛАВНИЙ РУХ
1917-1921 рр.**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Кабінет Міністрів України.

Науковий керівник кандидат історичних наук, професор
Мінгазутдінов Олександр Федорович,
 Київський національний університет
 імені Тараса Шевченка,
 професор кафедри історії для
 гуманітарних факультетів.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Розовик Дмитро Федорович,
 Київський національний університет
 імені Тараса Шевченка,
 професор кафедри української історії
 та етнополітики;

кандидат історичних наук, доцент
Чиркова Олена Анатоліївна,
 Міжрегіональна Академія управління персоналом,
 Яготинський інститут,
 доцент кафедри соціології та соціальної праці.

Провідна установа Інститут історії України НАН України, відділ історії
 української революції 1917-1920 рр., м. Київ.

Захист відбудеться “ 20 ” жовтня 2006 р. о 15.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „19” вересня 2006 р.

Вчений секретар
 спеціалізованої вченої ради

Стоян Т.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Вступ. **Актуальність теми** визначається сучасними умовами життєдіяльності українського суспільства. Історична ситуація, за якою на початку XXI ст. український народ знаходиться на етапі розбудови власної держави та становлення громадянського суспільства, обумовлює необхідність концептуального розгляду питання ролі релігії та Церкви у державотворчому процесі.

В умовах поліконфесійності українського суспільства та процесу створення єдиної Помісної православної церкви в Україні важливе значення має вивчення історичних уроків та досвіду щодо формування автокефальної церкви. Складна релігійна ситуація в Україні, яка виявляється у непорозумінні різних гілок православ'я між собою, з владними структурами, атеїзованою громадськістю, спонукає до пошуку комплексних підходів у вирішенні релігійних проблем, стимулює наукову думку.

Дослідження процесу виникнення та розвитку церковно-православного руху за створення автокефальної, соборноправної, побудованої на національних засадах православної церкви в Україні становить значний науковий інтерес. Історія українського церковно-православного руху є складовою частиною історії Української православної церкви (УПЦ) і її не можна розглядати поза контекстом національно-визвольних змагань українського народу у 1917-1920 рр., оскільки православна церква завжди була важливим та невід'ємним чинником суспільно-політичного та духовного життя.

Розгляд процесу утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) на основі конфесійної незаангажованості, відмежування від ідеологічних штампів, з використанням різнопланових джерел та літератури дає можливість по-новому поглянути на історію внутріправославних процесів, переосмислити тогочасні події, і, таким чином, сприяти створенню цілісної концепції історії православної церкви в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної теми „Історія формування і розвитку Української держави” (державний реєстраційний номер 01БФ046-01), що включена до тематичного плану історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тема дисертації затверджена Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 22 січня 2004 року, протокол № 5.

Об'єктом дослідження є релігійно-конфесійне життя в Україні в 1917-1921 рр.

Предметом дослідження є напрямки діяльності церковних та громадських інституцій по створенню автокефальної православної Церкви в умовах національно-визвольних змагань

українського народу.

Географічні межі дослідження охоплюють територію дев'яти українських губерній: Волинської, Київської, Катеринославської, Подільської, Полтавської, Херсонської, Харківської, Таврійської та Чернігівської, які склали територію Української Народної Республіки (УНР), а з 20-х рр. XX ст. перебували у складі УСРР.

Хронологічні рамки дослідження обмежуються 1917-1921 роками. Нижня межа зумовлена початком розгортання українського церковно-православного руху, який з цього часу набув організаційних форм і його можна кваліфікувати як реальну силу. Верхня межа пов'язана з утворенням на Всеукраїнському православному церковному соборі у жовтні 1921 р. УАПЦ.

Мета дослідження полягає у реконструкції процесу зародження та історичного розвитку українського церковно-православного руху за створення УАПЦ у 1917-1921 рр. та виявлення його особливостей.

Відповідно до поставленої мети було визначено наступні **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження;
- визначити передумови виникнення українського церковно-православного руху;
- з'ясувати мету та основні завдання церковного руху в період національно-визвольних змагань;
- у контексті громадсько-політичних та внутрішньоцерковних подій 1917-1921 рр. виділити основні етапи українського церковно-православного руху;
- проаналізувати динаміку та географію поширення українського церковно-православного руху в 1917-1921 рр.;
- розкрити значення українських православних парафій в утворенні УАПЦ, дослідити їх кількісний склад, особливості організації та функціонування;
- проаналізувати політику українських урядів (доби Української Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського, Директорії УНР) та радянської влади стосовно створення автокефальної Церкви в Україні;
- простежити процес організаційного оформлення УАПЦ.

Методологічна база дисертаційного дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності, науковості та позитивізму. Реалізація цих принципів здійснюється на основі конфесійної неупередженості. Автор застосував ряд науково-дослідницьких методів. Зокрема, проблемно-хронологічний (для виділення із загальної теми дослідження окремих відносно вузьких проблем), порівняльно-історичний (для дослідження та порівняння розвитку українського церковно-православного руху в конкретно-історичних умовах і етапах його розвитку), системно-структурний (аналіз церковного руху як цілісної системи, яка складається з взаємопов'язаних елементів) та статистичний (з'ясування динаміки та чисельності українських

православних парафій) методи. Методи аналізу та синтезу, індивідуалізації та узагальнення дали можливість виявити загальне та особливе в досліджуваному явищі, розкрити роль провідних церковних та громадських діячів в утворенні УАПЦ та комплексно висвітлити дану проблему.

Враховуючи специфіку проблематики, було також застосовано історико-канонічні підходи О. Лотоцького, В. Ципіна, Н. Соколова та історико-богословську концепцію О. Шмемана про три рівні пристосування Церкви до форм, потреб та політичних інституцій світу.

Наукова новизна дисертації полягає у постановці та розробці проблеми, яка не отримала всебічного та ґрунтовного висвітлення в історичній науці і потребує спеціального дослідження.

Вперше в сучасній українській історіографії зроблено спробу визначити основні тенденції становлення та особливості розвитку руху за створення УАПЦ. Досліджено еволюцію поглядів керівників та ідеологів українського церковно-православного руху на шляхи здобуття автокефалії, запровадження соборноправності та українізації православної церкви в Україні. Проаналізовано основні напрямки діяльності Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР) як організаційного осередку українського церковно-православного руху.

Прослідковано регіональну динаміку розвитку українського церковно-православного руху, визначено кількісний склад, особливості організації та функціонування українських православних парафій, які входили до складу Всеукраїнської спілки православних парафій та приймали участь у створенні УАПЦ.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його висновки та фактичний матеріал можуть бути використані при написанні спеціальних досліджень історії УАПЦ та узагальнюючих праць з історії релігії та Церкви в Україні в ХХ ст., підготовці підручників та навчальних посібників, розробці лекцій, спецкурсів, програм з історії православної церкви в Україні для світських та духовних навчальних закладів. Дисертаційний матеріал допоможе визначити перспективні напрямки подальшої науково-дослідної роботи з історії українського церковно-православного руху, а також, з урахуванням історичного досвіду, сприятиме вирішенню конфесійних суперечок.

Апробація результатів дисертації здійснювалася у формі виступів на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, науково-практичних конференціях історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Міжнародній науковій конференції „Розвиток науки в університеті за 170 років очима молодих вчених та студентів” (Київ, 27 квітня 2004 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку” (Київ, 13-14 травня 2004 р.), 2-й Всеукраїнській науково-практичній конференції „Православ'я – наука – суспільство: проблеми взаємодії” (Черкаси, 19-20 травня 2004 р.), Міжнародній

науково-практичній конференції „Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку” (Київ, 10-11 березня 2005 р.), Науково-практичній конференції до Дня науки історичного факультету (Київ, 13 квітня 2005 р.), Міжнародній науковій конференції „Україна у Другій світовій війні (до 60-річчя перемоги над нацистською Німеччиною)” (Київ, 26-27 квітня 2005 р.), 3-й Всеукраїнській науковій конференції „Православ'я – наука - суспільство: питання взаємодії” (Київ, 20-21 жовтня 2005 р.), Міжнародній науковій конференції „Перспективні напрями вивчення всесвітньої історії” (Київ, 10-11 листопада 2005 р.), Науково-практичній конференції до Дня науки історичного факультету (Київ, 5 квітня 2006 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені у 12 публікаціях, 6 з яких є науковими статтями у фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатку. Загальний обсяг дисертації складає 234 сторінки, у тому числі основний текст – 176 сторінок, список використаних джерел та літератури – 49 сторінок (584 найменувань), додаток – 9 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі „**Джерельна база та історіографія дослідження**” подано характеристику використаних джерел та проаналізовано стан наукової розробки проблеми.

Джерельну базу дисертаційного дослідження складають як опубліковані, так і неопубліковані документи й матеріали. При написанні роботи були використані матеріали 15 архівних фондів з 6 українських архівних установ, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ), Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДІАУК), Державного архіву Київської області (ДАКО), Державного архіву Полтавської області (ДАПО), Державного архіву Харківської області (ДАХО) та інших. Серед них можна виділити дві групи: архівні фонди церковних організацій і установ та фонди державних органів.

До першої групи належать фонди: “Української Автокефальної Церкви. Відділ Керівничий” (Ф.3984 ЦДАВОУ), Київської духовної консисторії (Ф.127 ЦДІАУК), Канцелярії Київського митрополита (Ф.182 ЦДІАУК), Києво-Софійського митрополичого дому (Ф.184 ЦДІАУК), Канцелярії вікаріїв Київської єпархії (Ф.190 ЦДІАУК), Київської єпархіальної ради (Ф.Р-4752 ДАКО), Харківської духовної консисторії (Ф.40 ДАХО), Полтавської духовної консисторії (Ф.706 ДАПО) та інших церковних установ місцевого рівня.

Найбільш різнопланову та цілісну картину розгортання українського церковно-православного руху створюють матеріали, які зберігаються у фонді ЦДАВОУ під назвою “Українська Автокефальна Церква. Відділ Керівничий”. Цей фонд є найповнішим зібранням оригінальних документів, пов’язаних з історією українського церковно-православного руху та організаційним оформленням УАПЦ.

Документи та матеріали названого фонду відтворюють боротьбу за автокефалію православної церкви в Україні впродовж 1918-1920-х років, висвітлюють діяльність ВПЦР та її структурних підрозділів по утворенню соборноправної, автокефальної, побудованої на національних засадах православної церкви в Україні.

Другу групу фондів становлять архівні фонди державних установ періоду генезису УАПЦ. Мова йде про документи часів Української Центральної Ради (УЦР), Гетьманату Павла Скоропадського, Директорії УНР та радянської влади. Це матеріали архіву канцелярії УЦР (Ф. 1115), Міністерства внутрішніх справ Центральної Ради (Ф. 799), Міністерства ісповідань Гетьманського уряду (Ф. 1071), Міністерства ісповідань УНР (Ф. 1072) та інші документи, що зберігаються в ЦДАВОУ. Матеріали цих фондів висвітлюють заходи державних органів керівництва церковними справами щодо українізації УПЦ, визнання її автокефалії, здійснення перекладу та видання україномовних богослужбових книг.

Для доповнення й уточнення основного матеріалу використано спогади й щоденники світських та духовних осіб, які брали участь у церковно-православному русі та мали значний вплив на процес утворення УАПЦ. Це спогади В. Зіньківського, О. Лотоцького, І. Огієнка, І. Теодоровича, І. Гаращенко, П. Білона¹.

Багатий фактичний матеріал містять періодичні видання, зокрема, „Віра та Держава”, „Вісті з Української Центральної Ради”, „Вісті Українського Православного Церковного Собору”, „Киевский епархиальный вестник”, „Слово”, „Церква й Життя”. На сторінках цих видань обговорювалися питання доцільності та правомірності автокефалії УПЦ.

Отже, джерельна база дослідження достатня для того, щоб розкрити тему достовірно і неупереджено.

Історіографію проблеми, що розпочалась у 20-х рр. ХХ ст. доцільно розділити на світську та церковну (конфесійну). Ці два напрямки містять у своїй основі різні світоглядні концепції та суттєво різняться, а тому розвивалися самостійно та відокремлено одна від одної.

¹ Білон П. Спогади. – Пітсбург, 1956. – Ч. 1-2.; Зеньковський В., протопресвітер. Пять месяцев у власти (15 мая - 19 октября 1918 г.): Воспоминания. – М., 1995.; Гаращенко І.С. Матеріали до історії Української автокефальної православної церкви. – Нью-Йорк; Чикаго, 1975.; Лотоцький О. В Царгороді. – Варшава, 1939.; Його ж. Сторінки минулого. – Варшава, 1932. – Ч. 1.; Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. – Вінніпег, 1968.;

Світську історіографію поділяють на радянську, діаспорну та сучасну українську. В конфесійній історіографії можна виділити роботи, що виходили в Україні в радянський період, сучасні церковні видання, а також публікації у діаспорі.

Радянська історіографія 20-30-х рр. ХХ ст. представлена роботами Б. Кандідова, І. Сухоплюєва, Ю. Самойловича, В. Уласевича². Їх праці характеризуються загальним критичним підходом до інституту Церкви та церковно-православного руху зокрема. Публікації на цю тематику відзначаються загальним звинувачувальним, викривальним, антирелігійно-пропагандистським підходом. Церква розглядається як контрреволюційна інституція, зняряддя у руках царського уряду, яка живе реставраційними монархічними ідеями і саботує дії радянського уряду, а український церковно-православний рух – як розкол у Російській православній церкві (РПЦ) з метою відновлення державної незалежності України.

Роботи радянських дослідників 60-70-х рр. ХХ ст., зокрема Б. Авузяка, В. Бичатіна, В. Дмитрука, К. Ільницького, Б. Чумака, також мають антицерковну спрямованість, відзначаються упередженим ставленням до проблеми та базуються на оцінках, сформульованих попередниками³.

Таким чином, радянська історіографія сформувала негативний образ УАПЦ і українського церковно-православного руху. Самі ж роботи за змістом і спрямованістю визначаються однотипністю та мають виражений антицерковний характер, а також більшою мірою присвячені самій УАПЦ, ніж процесу її утворення та причинам, які призвели до цього.

Важливе значення має закордонна українська історіографія. У 20-х рр. ХХ ст. з'явилися перші праці істориків діаспори, які містять інформацію про український церковно-православний рух. Одним із перших, хто звернувся до дослідження цього питання був видатний вчений,

Теодорович І. Низка спогадів // Український Православний календар на 1951 р. – Нью Йорк, 1951. – С. 91-99.

² *Кандидов Б.* Церковь и гражданская война на Юге. Материалы к истории религиозной контрреволюции в годы гражданской войны. – М., 1931.; *Його ж.* Денікін і Церква. – Х., 1931.; *Сухоплюєв Ю.* О современном церковном движении на Украине // Агитпропаганда. Орган ЦК КП(б)У. – К., 1922. – № 2-3. – С. 91-95.; *Його ж.* Майский Собор автокефалистов Киевщины 1921 г. // Антирелигиозная пропаганда: Сб-к материалов. – Харьков, 1922. – С. 149-155.; *Самойлович Ю.* Українська церква на послугах контрреволюції (Дослід з історії УАПЦ) // Революція й релігія. Зб. Комісії для дослідження релігійної ідеології. – Х.-К., 1930. – Кн.2. – С.198-302.; *Його ж.* Церковь украинского социал-фашизма. – М., 1932.; *Уласевич В.* Раскол тихоновщины на Украине // Пути антирелигиозной пропаганды. К постановке работы. – Х., 1925. – Вып. 2. – С.7-19.

³ *Авузяк Б.В., Бичатін В.Ю.* Українські автокефалісти на службі буржуазному націоналізму // Питання наукового атеїзму. – Вип.2. – К., 1975. – С.133-138.; *Дмитрук К.Є.* Під штандартами реакції і фашизму. Крах антинародної діяльності уніатської та автокефальної церков. – К., 1976.; *Його ж.* Кому служили й служать зрадники з так званої автокефалії. – К., 1977.; *Ільницький М.* Автокефалізм без мантії // Жовтень. – Київ, 1972. – № 5. – С. 122-125.; *Чумак Б.* Справжнє обличчя автокефалізму // Під прапором ленінізму. – К., 1973. – № 20. – С. 61-63.

державний та церковний діяч І. Огієнко. Його робота „Світовий рух за утворення живої народної національної церкви” вийшла у світ у 1921 р. у Тернові.⁴ У ній дослідник розглянув релігійний рух за демократизацію та націоналізацію Церкви, який охопив країни Центральної та Східної Європи, у тому числі й Україну. У своєму дослідженні він розкрив особливості релігійних рухів Чехії, Польщі, Югославії та інших слов'янських та неслов'янських країн, а також порівняв український церковно-православний рух із релігійними рухами, що мали місце в православних церквах після закінчення Першої світової війни.

На особливу увагу заслуговує праця видатного історика Церкви професора І. Власовського “Нарис історії Української Православної Церкви”, один із розділів якої присвячений українському церковно-православному рухові. Ця робота є одним із найповніших викладів історії церковного руху в Україні у 1917-1921 рр. У ній детально висвітлено перебіг подій церковного життя в Україні після Лютневої революції: єпархіальні з'їзди, утворення та діяльність ВПЦР, Собор 1921 р. Автор критично підходить до способу хіротонії митрополита Василя Липківського та канонічності церковних реформ, затверджених на Соборі 1921 р. Радикальні кроки представників українського церковно-православного руху дослідник пояснює небажанням проросійськи налаштованої ієрархії йти на взаємні поступки.

Цінними для висвітлення історії УПЦ є праці вченого, громадсько-політичного діяча, другого міністра ісповідань гетьманського уряду П. Скоропадського О. Лотоцького⁵. Вчений зосередив свої наукові пошуки на дослідженні українських джерел церковного права та автокефального устрою. Хоча його роботи містять небагато фактологічного матеріалу про перебіг церковно-православного руху, вони мають важливе значення для розуміння сутності автокефалії, підстав її надання, принципів взаємозв'язку між політичним та церковним устроєм.

Не залишила поза своєю увагою питання виникнення УАПЦ і видатна дослідниця Н. Полонська-Василенко⁶. Присвятили зазначеній проблемі окремі дослідження або розділи своїх праць українські історики-емігранти Д. Дорошенко, В. Біднов, А. Жуковський⁷.

Однак, головним недоліком робіт дослідників, які працювали в еміграції, є те, що вони ґрунтувалися не на оригінальних документах, а на закордонних публікаціях.

Сучасна українська історіографія почала формуватися в кінці 80-х – на початку 90-х рр.

⁴ Огієнко І. Світовий рух за утворення живої народної національної церкви. – Тернів, 1921.

⁵ Лотоцький О. Українські джерела церковного права. – Варшава, 1931.; *Його ж.* Автокефалія. – К., 1999. – Т.1-2.

⁶ Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. – Мюнхен, 1964.; *Її ж.* Українська православна церква до 1917 р. // Церква і релігія в Україні – 50 літ після Жовтневої революції (1917-1967). – Мюнхен, 1984. – С. 3-27.

⁷ Дорошенко Д. Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940.; Біднов В. Церковна справа на Україні. – Тернів, 1921.; Жуковський А. Українська

XX ст. У цей час з'являються наукові праці, присвячені дослідженню визвольних змагань 1917-1920 рр. в Україні, біографіям політичних, громадських і церковних діячів України. На початку 90-х рр. XX ст. вийшло друком декілька збірників, у яких побіжно розглядається утворення УАПЦ⁸. Матеріали цих збірників мають оглядовий характер.

Чимало сучасних дослідників звертається до вивчення процесів виникнення і еволюції різних моделей державно-церковних відносин в Україні під час національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. Проблеми взаємовідносин між Церквою і державою в період перебування при владі урядів Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського, висвітлюються у працях дослідника В. Ульяновського⁹.

Науковий інтерес становлять роботи історика Б. Андрусишина, присвячені становищу Церкви в період Директорії УНР¹⁰. У них ґрунтовно розглянуто політику уряду Директорії щодо Церкви, проаналізовано основні напрями діяльності Міністерства ісповідань по українізації УПЦ та визнанню її автокефалії Вселенським патріархатом.

Малодосліджену проблему розвитку українського церковно-православного руху кінця XIX – початку XX ст. розглядає Ф. Турченко. Він, зокрема, наголошує на самобутніх рисах церковного життя в Україні, які сформувалися до середини XVII ст. Дослідник разом із О. Ігнатушею застосував новий концептуальний підхід до дослідження історії виникнення УАПЦ. Вони розглядають національний церковний рух як складову частину українського національного руху, в якому брали участь усі прошарки суспільства, у тому числі й духовенство. На думку істориків, нерозв'язаність національного питання, позначилася на державно-церковних відносинах і створила умови для розгортання національного руху в середині Церкви¹¹.

Цієї ж проблеми стосуються публікації Н. Шип, Л. Пилявця, О. Чиркової¹². Створенню та

Православна Церква і Вселенська Константинопольська патріархія // Рідна нива. Український Православний календар-альманах. – Вінніпег, 1990. – С. 122-136.

⁸ *Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис)*. – К., 1992.; *Українська Автокефальна Православна Церква: минуле і сучасне*. – К., 1991.

⁹ *Ульяновський В.* Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради). – К., 1997.; *Його ж.* Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К., 1997.

¹⁰ *Андрусишин Б.* Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР). – К., 1997.; *Його ж.* Директорія УНР і автокефалія Української Православної Церкви // *Пам'ять століть*. – 2004. – № 6. – С. 3–16.

¹¹ *Турченко Ф.* Український національний церковний рух наприкінці XIX – на початку XX ст. // *Український церковно-визвольний рух і утворення Автокефальної Православної Церкви*. Матеріали наукової конференції. – К., 1997. – С. 23-29.; *Турченко Ф., Ігнатуша О.* Українська автокефальна // *Вітчизна*. – 1989. – № 12. – С. 166-175.

¹² *Шип Н.* Церковно-православний рух в Україні. – К., 1995.; *Пилявець Л.* Автокефальна православна церква в Україні // *Людина і світ*. – К., 1990. – № 5. – С. 19-24.; *Чиркова О.А.* Автокефалія української Церкви: цінності та реалії // *Наукові дослідження в контексті історичних проблем*. – Миколаїв-Одеса, 2003. – С. 43-46.

діяльності ВПЦР, проблемі набуття власної церковної ієрархії, біографіям видатних діячів українського церковного руху, зокрема В. Чехівського та Н. Шараївського, присвячені публікації І. Преловської¹³. Роль УПЦ в культурному відродженні в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр. розкриває у своїх роботах Д.Розовик¹⁴. Розгортання національного церковного руху в регіонах висвітлюється у публікаціях З. Яненко, Н. Бурчака, Б. Савчука¹⁵.

Постаті першого митрополита УАПЦ Василя Липківського, його діяльності присвячена монографія А. Зінченка¹⁶. У цій роботі показана роль В. Липківського в українському церковно-православному русі, в організації УАПЦ та формуванні її ідейних підвалин. Розкрито значення його творчої спадщини в духовній культурі українського народу.

Конфесійна історіографія представлена роботами митрополита Василя Липківського, архієпископа Костянтина (Кротевича), В. Чехівського¹⁷. Їх роботи присвячені обґрунтуванню правомірності існування УАПЦ та аналізу її ідеологічних засад.

Отже, проаналізувавши ступінь вивчення окресленої проблеми, слід відзначити, що наявна історіографія висвітлює український церковно-православний рух побіжно, в загальних рисах. Особливості утворення УАПЦ в період національно-визвольних змагань українського народу значною мірою залишилися поза увагою дослідників.

У другому розділі **“Історичні передумови розгортання церковно-православного руху”** висвітлено історичну зумовленість розвитку українського церковно-православного руху в досліджуваний період.

Революційні події 1917 р., що призвели до ліквідації монархічного ладу та старої системи

¹³ *Преловська І.* Набуття власної ієрархії Українською Автокефальною Православною Церквою // Розбудова держави. – К., 1996. – № 8. – С. 53-60.; *Її ж.* Проблема набуття Грузинською (Іберійською) Церквою автокефалії у 1917 р. і значення цієї події у справі боротьби за автокефалію Української церкви в 1921 р. // Православний вісник. – К., 1998. – № 5-6. – С. 50-53.; *Її ж.* Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 1997. – Т. II. – С. 295-321.; *Її ж.* ВПЦР – організаційний осередок УАПЦ (1917-1921) // Український церковно-визвольний рух і утворення Автокефальної Православної Церкви. Матеріали наукової конференції. – К., 1997. – С. 29-49.

¹⁴ *Розовик Д.Ф.* Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917-1920). – К., 2002.

¹⁵ *Яненко З.* Перші українські парафії на Полтавщині // Український церковно-визвольний рух і утворення Автокефальної Православної Церкви. Матеріали наукової конференції. – К., 1997. – С. 107-110.; *Бурчак Н.* Початки українського церковного відродження на Волині // Літопис Волині. – 1992. – Ч. 17-18. – С. 10-17; *Савчук Б.* За українську церкву. Національно-церковний рух на Волині у 20-30-ті рр. ХХ ст. – Івано-Франківськ, 1997.

¹⁶ *Зінченко А.* Визволитись вірою: Життя і діяльність Митрополита Василя Липківського. – К., 1997.

¹⁷ *Липківський В.* Відродження Церкви в Україні. 1917-1930. – Торонто, 1959.; *Архієпископ Костянтин (Кротевич).* До ідеології У.А.П.Ц. // Церква й Життя. Орган УАПЦ. – 1927. – Ч.5. –

державного устрою, відкрили нові можливості для розгортання національного руху, який охопив не лише політичне, а й церковне життя. Так, в Україні проблема формування національної держави порушила проблему відродження національної Церкви.

Український церковно-православний рух, який розпочався після повалення самодержавного режиму, мав під собою глибоке коріння. Існував ряд історичних передумов, які зробили можливим розгортання цього руху. Втрата Київською митрополією автономного статусу, яким вона користувалася, перебуваючи під юрисдикцією Константинопольського патріарха та збереження живих засад національно-церковної традиції були передумовами розгортання церковно-православного руху за відродження УПЦ.

Протягом свого розвитку православна церква в Україні набула ряд характерних рис, які проявилися в церковній організації, управлінні, обрядовій сфері, формуванні своєї богословської традиції, мові, церковному співі, архітектурі, іконописі, одязі та зовнішньому вигляді священнослужителів. Наявність цих особливостей дає підстави говорити про існування українського православ'я.

З обмеженням автономного статусу Київської митрополії відбувалося поглинання й української церковної самобутності. Проходив процес включення УПЦ в російську православну церковну традицію. Прагнення певних прошарків українського суспільства зберегти традиції УПЦ створювало передумови для відродження національних церковних традицій. Перетворення Церкви на державну установу, ідеологічне обслуговування нею потреб самодержавного режиму негативно впливало на загальне становище Церкви. Необхідність подолання наслідків самодержавного режиму в церковній сфері усвідомлювалася освіченими верствами суспільства.

Таким чином, із піднесенням демократичного суспільно-політичного руху на початку ХХ ст. та прагненням загального реформування всіх сфер життя розгорнувся й набрав нової сили і церковний рух, спрямований на відродження українського православ'я, вилучення Церкви з орбіти державних відносин і закономірне прагнення незалежнення як від державної, так і від чужої церковної влади в умовах створення самостійної української держави.

У третьому розділі “Боротьба за створення Української автокефальної православної церкви в період Української революції 1917-1920 рр.” проаналізовано діяльність організаційного осередку українського церковно-православного руху ВПЦР по утворенню УАПЦ.

Організаційним осередком українського церковно-православного руху була ВПЦР. В історії її діяльності виділяють два періоди: існування так званої першої ВПЦР, яка була створена

6 грудня (23 листопада) 1917 р. і припинила офіційно свою діяльність з початком роботи Всеукраїнського церковного собору 1918 р. та другої ВПЦР, створеної у квітні 1919 р.

Перша ВПЦР створювалася як тимчасовий орган для скликання та проведення Всеукраїнського Церковного Собору, який повинен був розглянути й вирішити всі найважливіші питання церковного життя в Україні. До її складу увійшли як представники духовенства, так і миряни – викладачі вищих навчальних закладів, військові.

На своєму організаційному засіданні ВПЦР проголосила себе тимчасовим вищим керівним органом УПЦ та висунула гасло відбудови незалежної Української церкви, чим відразу наразила себе на невизнання з боку російської церковної влади, яка розглядала православну церкву в Україні як невід'ємну частину РПЦ, свою канонічну територію. Діяльність ВПЦР проходила в умовах протистояння двох церковних течій: перша виступала за нерозривний зв'язок з РПЦ та наголошувала на несвоєчасності відокремлення українських православних єпархій від РПЦ, друга течія домагалася проголошення автокефалії православної церкви в Україні.

Унаслідок напруженої роботи та переговорів, які проводила ВПЦР Собор розпочав свою роботу 7(20) січня 1918 р. З його відкриттям ВПЦР припинила свою офіційну діяльність. Більшість її членів увійшли до складу новоствореного Українського Православного Братства імені святих Кирила та Мефодія, яке за допомогою наукових та просвітницьких засобів проводило роботу по розбудові національної, соборноправної, автокефальної православної церкви в Україні.

Друга ВПЦР, що виникла у квітні 1919 р., реорганізувалася із гуртка, який виступив ініціатором утворення першої української парафії при Миколаївському соборі в м. Києві. ВПЦР стала вищим керівним органом по заснуванню українських православних парафій. З часом її функції значно розширилися. Зокрема, ВПЦР мала в своїй структурі ряд секцій: організаційно-керівну, фінансову, перекладацьку, церковно-професійної освіти та навчання Слову Божому, пресово-інформаційну та секцію церковного співу.

Важливим напрямком діяльності другої ВПЦР було заснування українських православних парафій, які об'єднували віруючих, що визнавали автокефалію та соборноправність УПЦ, вживання під час церковних відправ української мови, українських церковних співів, звичаїв та обрядів. Перші українські православні громади виникли в Києві навесні 1919 р. при Миколаївському соборі на Печерську, соборі св. Софії, церквах апостола Андрія Первозванного та пророка Іллі. Об'єднувала їх Всеукраїнська спілка православних парафій. Українські православні парафії мали важливе значення для розвитку українського церковно-православного руху. Вони були найменшими, але важливими осередками українського церковно-православного руху.

Основна робота по заснуванню українських православних парафій та поширенню головних ідей церковно-православного руху покладалася на інструкторів, уповноважених та головноуповноважених ВПЦР. Вони відряджалися до сіл, міст й проводили інформаційно-інструкторську діяльність по українізації церковних приходів, надавали допомогу бажаючим створити українську парафію. Уповноваженими ВПЦР були як священнослужителі київських православних парафій, так і світські особи, які підтримували церковний рух по відродженню УПЦ. У результаті їх діяльності українські православні парафії почали виникати і в інших регіонах України.

Підводячи підсумки розвитку українського церковно-православного руху в 1917-1920 рр., слід відзначити, що саме в цей час він набув організаційного оформлення, а ВПЦР стала виразником та керівним органом тієї частини громадськості та духовенства, яка прагнула розбудови УПЦ на ґрунті її автокефалії, соборноправності та українізації.

У четвертому розділі **“Підготовка й діяльність Всеукраїнського православного церковного собору 14-30 жовтня 1921 р.”** висвітлено заходи ВПЦР по скликанню Всеукраїнського православного церковного собору 1921 р. та проаналізовано прийняті на ньому рішення.

Із виходом з-під канонічної зверхності Київському єпископату українських парафій, об'єднаних у Всеукраїнську спілку православних парафій, першочерговим напрямком діяльності ВПЦР стає пошук церковного ієрарха, який погодився б очолити український церковно-православний рух.

ВПЦР зверталася з цього приводу як до єпископів-українців, так і до ієрархів, які не були українцями за походженням, але співчували українству. Зокрема, ВПЦР вела переговори з єпископами Агапітом (Вишневським), Антоніном (Грановським), Олексієм (Беліковим) та архієпископом Парфенієм (Левицьким). Єпископи-українці загалом підтримували вимоги українського церковно-православного руху стосовно українізації Церкви, однак відмовлялися йти на розрив із РПЦ на чолі з патріархом Тихоном (Белавінім).

Не знайшовши підтримки серед місцевого вищого духовенства, ВПЦР намагалася здобути канонічно висвячену ієрархію за межами України, зокрема, за допомогою грузинського католикоса Леоніда. Для проведення переговорів з грузинським першоієрархом до Грузії була направлена спеціальна делегація ВПЦР. Однак всі спроби ВПЦР утворити власний єпископат були невдалими. Православні єпископи України відмовилися очолити українські православні парафії і відмежувалися від церковно-православного руху. Делегація від ВПЦР до грузинського католикоса не змогла дістатися до місця призначення. Таким чином, одне з найважливіших питань, без вирішення якого нормальне функціонування Церкви було неможливим, залишалося відкритим.

Одночасно із заходами по набуттю власної церковної ієрархії ВПЦР проводила організаційну роботу по скликанню Всеукраїнського православного церковного собору. Провідну роль у підготовці собору відіграли інструктори та уповноважені ВПЦР. Вони організовували та проводили у волостях, повітах, губерніях України церковні передсоборні з'їзди. На цих з'їздах обговорювалися питання майбутнього Всеукраїнського церковного собору, обиралися представники від парафій та приймалися накази делегатам від зібрання. Таким чином, враховувалася думка з важливих питань церковно-релігійного життя не лише духовенства, а й мирян, що було виявом соборноправності та участі мирян у вирішенні всіх питань життя Церкви.

Зусиллями ВПЦР Всеукраїнський православний церковний собор розпочав свою роботу 14 жовтня 1921 р. На ньому було підтверджено автокефалію УПЦ, її соборноправний устрій, обрано та висвячено національну церковну ієрархію на чолі з митрополитом Василем Липківським, сформовано виборні органи керівництва церковними справами, визначено ідеологічні засади УАПЦ та накреслено шляхи її розвитку. Таким чином, Всеукраїнський православний церковний собор 1921 р. виконав головні завдання по інституціоналізації УАПЦ.

Отже, ВПЦР провела широкомасштабну роботу по підготовці та проведенню Всеукраїнського православного церковного собору, на якому відбулося остаточне утворення УАПЦ.

У **висновках** викладено результати дослідження, які виносяться на захист:

- в українській вітчизняній та закордонній історіографії питання розвитку українського церковно-православного руху 1917-1921 рр. не було предметом спеціального наукового дослідження. Джерельна база з цієї проблеми є достовірною і достатньою для створення комплексного дослідження процесу утворення УАПЦ;
- на початок 1917 р. склалися історичні передумови, які робили можливим розгортання церковно-православного руху в Україні. Передумовами були втрата автономного статусу Київської митрополії у зв'язку із зміною її юрисдикційного підпорядкування та існування національної церковної традиції. Процес утворення УАПЦ був зумовлений також поваленням одноосібної царської влади та формуванням української державності;
- український церковно-православний рух ставив своєю метою розбудувати УПЦ на засадах автокефалії, соборноправності та українізації. Завданнями руху було подолання наслідків самодержавного режиму в церковному житті; відновлення виборності духовенства; встановлення соборноправності Церкви стосовно її внутрішнього устрою та управління; досягнення автокефалії УПЦ; відродження стародавніх українських церковних звичаїв та обрядів; запровадження української мови в богослужіння, здійснення перекладів текстів Святого Письма та інших необхідних церковнослужебних книг; скликання Всеукраїнського православного церковного собору як вищого органу церковного управління, на якому

передбачалось остаточно закріпити організаційні основи УАПЦ;

– український церковно-православний рух пройшов свій розвиток – від нечисельних кіл однодумців та окремих церковних діячів, які відстоювали ідею автокефалії, до організаційного оформлення у ВПЦР. Організаційним осередком українського церковно-православного руху була ВПЦР. В історії її діяльності виділяють два періоди: перша ВПЦР – тимчасовий орган для проведення Всеукраїнського церковного собору та друга ВПЦР – керівний орган для утворення українських православних парафій;

– динаміка та географія поширення українського церковно-православного руху були нерівномірними. Районами найбільшого поширення українських православних парафій були Київщина, Полтавщина, Поділля, Чернігівщина. На Слобожанщині та півдні України церковно-православний рух проявив себе меншою мірою. Причинами цьому були різні рівні розвитку національної самосвідомості населення окремих регіонів, специфіка етнічного складу населення, глибина національних звичаїв та традицій;

– провідну роль в утворенні УАПЦ відіграли українські православні парафії, які були найменшими її структурними одиницями і робили можливим саме існування Церкви як інституції, що об'єднує віруючих. Особливості організації та функціонування парафій полягали у системі керівництва церковними справами в середині громади, обранні священнослужителів та причету, використанні української мови в богослужінні. У 1921 р. Всеукраїнська спілка православних парафій об'єднувала більше 260 церковних громад Київської, Полтавської, Подільської, Чернігівської, Херсонської та Одеської губерній;

– на кожному етапі національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. владні політичні режими втілювали власні концепції своєї політики стосовно Церкви та українського церковно-православного руху. Невідповідність поглядів представників церковної та світської влади призвела до виникнення складної ситуації в середовищі Церкви. Уряди Української Центральної Ради, Української Держави, Директорії усвідомлювали необхідність демократизації та українізації Церкви та вирішення проблеми її статусу у напрямку незалежнення. Радянська влада, проголосивши закон про відокремлення Церкви від держави, розглядала її як важливу інституцію і проводила контроль за її діяльністю;

– організаційне оформлення УАПЦ відбулося на Всеукраїнському православному церковному соборі 14-30 жовтня 1921 р. На ньому було підтверджено автокефалію та соборноправність УАПЦ, затверджено її канони, створено органи керівництва, утворено національну церковну ієрархію. Собор 1921 р. став найвищою точкою розвитку українського церковно-православного руху.

Основні положення і висновки дисертації**викладені в публікаціях:**

1. *Ткачук О.В.* Український церковно-православний рух 1917-1920 років // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Історія. – № 74-76. – 2004. – № 76. – С. 165-168.
2. *Ткачук О.В.* Український церковно-православний рух у 1919 р. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 3. – С. 183-186.
3. *Ткачук О.В.* На шляху до автокефалії: українські православні парафії в Києві у 1919 р. // Історичний журнал. – 2004. – № 9. – С. 41-46.
4. *Ткачук О.В.* Джерела та історіографія українського церковно-православного руху (1917-1921 рр.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Історія. – № 77-79. – 2005. – № 77. – С. 48-51.
5. *Ткачук О.В.* Діяльність інструкторів Всеукраїнської православної церковної ради по організації українських православних парафій // Часопис української історії: Збірник наукових статей. – Київ, 2005. – Вип. 3. – С. 102-108.
6. *Ткачук О.В.* Всеукраїнська православна церковна рада: створення та діяльність // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Історія. – № 82-84. – 2006. – № 83. – С. 87.
7. *Ткачук О.В.* Створення українських автокефальних православних парафій у м. Києві в 1919 р. // Православ'я – наука – суспільство: проблеми взаємодії: Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Черкаси: ЧНУ, 2004. – С. 45-47.
8. *Ткачук О.В.* Всеукраїнська спілка православних парафій як організаційний осередок українського церковно-православного руху // Шевченківська весна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 190-річчю з дня народження Тараса Шевченка та 170-річчю заснування Київського університету. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2004. – Вип. II. – С. 201-204.
9. *Ткачук О.В.* Відозва „Чого хочуть православні українці в своєму житті” як джерело до вивчення історії українського церковно-православного руху 1917-1921 рр. // Шевченківська весна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 60-річчю Великої Перемоги. – К.: Логос, 2005. – Вип. III. – Ч.1. – С. 140-142.
10. *Ткачук О.В.* Інструкторська діяльність уповноважених Всеукраїнської Православної Церковної Ради по українізації приходів // Проблеми історії України: програма і матеріали конференції, присвяченої 60-річчю Перемоги над фашизмом. (13 квітня 2005 р.). – К.: Логос, 2005. – С. 32-35.

11. *Ткачук О.В.* На шляху до пастирського служіння: проблема священницьких кадрів для УАПЦ // Православ'я – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції. (20-21 жовтня 2005 р.). – К.: Логос, 2006. – С. 90-92.

12. *Ткачук О.В.* Українська Православна Церква: шляхи відродження (до історії українського церковно-православного руху 1917-1921 рр.) // Проблеми історії та історіографії України. Програма й матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю з Дня Незалежності України. (5 квітня 2006 р.). – К.: Логос, 2006. – С. 69-73.

АНОТАЦІЯ

Ткачук О.В. Український церковно-православний рух 1917-1921 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2006.

Дисертація присвячена зародженню та розвитку українського церковно-православного руху в 1917-1921 рр. У ній на основі аналізу широкого кола архівних джерел досліджується роль українського церковно-православного руху в суспільно-політичному житті України в 1917-1921 рр. та процес утворення Української автокефальної православної церкви.

У дисертації проаналізовано основні причини виникнення українського церковно-православного руху у 1917-1921 рр., визначено суспільно-політичні обставини, які обумовили особливості його історичного розвитку, висвітлено динаміку та регіональні особливості розгортання цього історичного явища. У контексті внутрішньоцерковних та загальнополітичних процесів, що відбувалися в країні, розглянуто еволюцію поглядів керівників та ідеологів українського церковно-православного руху В. Липківського, М. Мороза, Н. Шараївського на шляхи здобуття автокефалії, запровадження соборноправності та проведення українізації православної церкви в Україні.

На основі архівних матеріалів виявлено особливості організації та функціонування українських православних парафій, які діяли в Україні у 1919-1921 рр. і входили до складу Всеукраїнської спілки православних парафій, підраховано їх кількісний склад та з'ясовано роль інструкторів та уповноважених Всеукраїнської православної церковної ради в організації означених церковних громад.

Ключові слова: український церковно-православний рух, Українська православна церква, Українська автокефальна православна церква, Всеукраїнська православна церковна рада, українська православна парафія, автокефалія, соборноправність, українізація.

АННОТАЦИЯ

Ткачук Е.В. Украинское церковно-православное движение в 1917-1921 гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена зарождению и развитию украинского церковно-православного движения в 1917-1921 гг. В ней на основе анализа широкого круга архивных источников исследуется роль украинского церковно-православного движения в общественно-политической жизни Украины в 1917-1921 гг. и процесс создания УАПЦ.

В диссертации проанализированы основные причины возникновения украинского церковно-православного движения и определены общественно-политические обстоятельства, которые обусловили особенности его исторического развития. Доказано, что на период развития национально-освободительной борьбы украинского народа 1917-1920 гг. существовал целый комплекс исторических предпосылок, который сделал возможным развитие церковно-православного движения в Украине. Важное место среди них занимает изменение юрисдикционного статуса Киевской митрополии в 1686 г. и последующая за ним постепенная потеря церковной автономии, а также поглощение украинской церковной самобытности и включение Украинской православной церкви в русскую православную церковную традицию.

В контексте церковных и общеполитических процессов, которые происходили в стране, показана роль руководителей и идеологов украинского церковно-православного движения В. Липковского, М. Мороза, Н. Шараевского в образовании УАПЦ. Раскрыта эволюция взглядов участников украинского церковно-православного движения на пути получения автокефалии, внедрения соборноправности и проведения украинизации православной церкви в Украине.

Выделены и проанализированы основные этапы деятельности ВПЦР. Раскрыт процесс образования первой ВПЦР как высшего руководящего органа для созыва и проведения Всеукраинского церковного собора. Представлена деятельность ВПЦР в этом направлении, проанализирована работа трех сессий Собора 1918 г., выяснен статус украинских епархий РПЦ в 1918 г. Раскрыты основные направления деятельности второй ВПЦР, в частности, работа по внедрению украинского языка в богослужение, осуществлению переводов текстов Святого Письма и соответствующих церковнослужебных книг, возрождению старинных украинских церковных обычаев, обрядов, пений.

В ходе исследования установлено, что ВПЦР была ячейкой украинского церковно-православного движения, выразителем воли той части общественности и духовенства,

которая стремилась к возрождению УПЦ на почве ее автокефалии, соборноправности и украинизации. Вследствие деятельности ВПЦР был созван и проведен Всеукраинский православный церковный собор 14-30 октября 1921 г., на котором состоялось оформление УАПЦ, выработаны ее каноны, создан национальный епископат.

Установлено, что динамика и география распространения украинского церковно-православного движения в исследуемый период были неравномерными. Регионами наибольшего распространения украинского церковно-православного движения были Киевщина, Полтавщина, Подолье и Черниговщина. Именно здесь действовало наибольшее количество украинских православных приходов, которые были организационными ячейками украинского церковно-православного движения. На Слобожанщине и юге Украины церковно-православное движение проявилось меньшей мерой. Причинами этому были разные уровни развития национального самосознания верующих отдельных регионов, специфика этнического состава населения, глубина национальных обычаев и традиций.

На основе архивных материалов выявлены особенности организации и функционирования украинских православных приходов, которые действовали в Украине в 1919-1921 гг. и входили в состав Всеукраинского союза православных приходов, подсчитано их количественный состав и выяснена роль инструкторов и уполномоченных ВПЦР в их организации.

Ключевые слова: украинское церковно-православное движение, Украинская православная церковь, Украинская автокефальная православная церковь, Всеукраинский православный церковный совет, украинский православный приход, автокефалия, соборноправность, украинизация.

SUMMARY

Tkachuk. O.V. Ukrainian orthodox church movement in 1917-1921th. – Manuscript.

The thesis on competition of scientific degree of the candidate of science (History) in a speciality 07.00.01 – The History of Ukraine - M.P. Dragomanova National pedagogical university – Kyiv, 2006.

The thesis is devoted to the origin and development of the Ukrainian orthodox church movement in 1917-1921 th. The role of the Ukrainian orthodox church movement in political life of Ukraine in 1917-1921 th and process of creation of the Ukrainian autonomous orthodox church is investigated on the basis of analysis of the broad audience of archival sources.

Principal causes of rise of the Ukrainian orthodox church movement in 1917-1921 th are analysed, political circumstances which have caused peculiarities of its historical development are determined. Dynamics and regional features of expansion of this historical phenomenon are considered.

The evolution of views of the heads and ideologists of Ukrainian orthodox church movement – V. Lipkivskogo, M. Moroza, N. Sharayivskogo – on a way of acquisition of autonomy, inculcation of cathedrality and realization of ukrainization of the orthodox church in Ukraine is examined in a context of intra-church and general-political processes which occurred in the country.

Principal peculiarities of the organization and functioning of the Ukrainian orthodox parishes, which operated in Ukraine in 1919-1921th and were part of All-Ukrainian parish union are discovered on the basis of archival materials. Quantitative structure of the Ukrainian orthodox parishes is estimated. The role of instructors and representatives of All-Ukrainian orthodox church council in the organization of these church communities is investigated.

Key words: Ukrainian orthodox church movement, Ukrainian orthodox church, Ukrainian autonomous orthodox church, All-Ukrainian orthodox church council, Ukrainian orthodox parish, church autonomy, cathedrality, ukrainization.